

- 1747 Լինգույն՝ գիտակը գտաւ Լալէ-
րոս կամ Լալէն :
- Պուկէ հնարեց արեւաչափ կամ
աստղաչափ գործին՝ :
- 1750—1776 Կաղերը գտնուեցան :
- 1755 Նաղկի հիւանդութեան պա-
տուաստը որ Չէրքեզի երկիրը
միշտ գործածուած էր, ու Կոս-
տանդնուպօլիս ալ կար, 1712ին
Կոստանդնուպօլսէն Լնկիլթէն
նա տարուեցաւ, 1720ին Գը-
նանսայ ալ ընդունուեցաւ :
- 1757 Ֆուսքլին շանթարգելը հան-
ճարեց :
- 1760 Սիլենցիոս մոնփրիզացի՝ եղով
մանրանկարը հնարեց :
- 1767 Բամբակ մանելու մեքենան
գտաւ Լըքվիրկդ :
- 1782 Սամուէլ Թէյլօր անգղիացին
հնարեց սղագրութիւնը՝ կամ
համառօտագրութիւնը՝ խօսու-
ղի մը հետ հաւասար արագ
գրելու :
- Սաղէ խոնավաչափը Սոսիւս
հնարեց :
- 1783 () Դապարիկ գունտը Սոնկու-
ֆիէ եղբարք ճարտարեցին :
- 1790 Հեռագիր գործին՝ և հնարքը
գտաւ Շափ :
- 1797 Հաստատարիպը՝ կամ ձուլա-
գրող մտադրութիւնը հնարե-
ցին Ֆիւմէն Տիտօ և Լուհան :
- 1798 Կալվանի իտալացի բնագէտը
գտաւ կալվանեան կամ կենդա-
նական ելեքտրականութիւնը :
- 1799 Լըրկըթէ կամուրջ ճարտարուե-
ցաւ :
- 1800 Կովու ծաղկի պատուաստը գը-
տաւ Շէննէն բժիշկը :
- Սոլթա ելեքտրական սիւնակը՝
գտաւ :
- 1801 Գուրըյստակելու համար քա-
մոց՝ գործիքը գտնուեցաւ :

- 1802 Սենֆէլտէն վիմագրութեան՝
գիւտը գտաւ :
- 1804 Ֆիւլթոն անգղիացին առաջին
բոլորատեսիլը՝ ցուցուց Փարի-
զու մէջ :
- 1805 Փոսփորեան հրահանը՝ գտաւ
Պէյէն :
- 1815 Լոյեմբ . 30 . Լաւըին շոգե-
նաւը շինուեցաւ՝ գետերէն վեր
ելելու համար :
- 1839 Տակերատիպը կամ լուսագրու-
թիւնը՝ գտնուեցաւ Տակեռին
ձեռքովը :

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՕՖիսիա կամ Լալի :

ՕՄԻՒՌՆԻՈՅ պատմութիւնն ու
հին և նոր ստորագրութիւնը եթէ
ընդարձակ ոճով մը դնէինք Բազմա-
վիպիս մէջ, անտարակոյս հաճոյական
բան մը կ'ընէինք մեր ընթերցողաց .
որովհետեւ Կոստանդնուպօլսէն ետե-
օսմանեան տէրութեան առաջին վա-
ճառաշահ քաղաքն աս է, ու մեր ազ-
գին մասնաւոր մտադրութեանը ար-
ժանաւորութիւններ ունի շատ բանի
կողմանէ : Բայց այլ և այլ իրաւացի
պատճառներ կան որ կը ստիպեն զմեզ
առ այժմ համառօտ ստորագրութիւն
մը գոհ ըլլալու, յուսալով որ ուրիշ
անգամ մեր բաղձանքը ու ընթերցա-
սիրաց գովելի հետաքրքրութիւնը կա-
րենանք լեցնել : Ուստի Օմիւռնիոյ
հին պատմութեանը և զանազան հը-
նութեանցը վրայ խօսին ալ ուրիշ ա-
տենի պահելով, հոս համառօտենք
մեր Սարգսեան Հ. Կերսէս վարդա-
պետին ընդարձակ ստորագրութիւնը
որ գրաբառ գրած է իր Ուղեորու-
թեանը մէջ :

Օմիւռնիա քաղաքը հին ատենն

1 Achromatique. 4 Télégraphe.
2 Héliomètre կամ a- 5 Stéréotype.
stromètre. 6 Pile.
3 Sténographie. 7 Filires.

1 Lithographie. 2 Panorama.
3 Briguet phosphorique.
4 Daguerreotype կամ photographie.

ալ այնչափ ծաղկած է եղեր որ Յոյնք տնունը դրեր են Փափկո-Ռէ-ն և պսակ Յանիոյ և Գառ-Բիոյ : Կրնանք ըսել թէ իր բնական գիրքը, կլիմային տաքութիւնը, բերքերուն շատութիւնը, բնակիչներուն բարակամտութիւնը գործունէութիւնն ու աչալըջութիւնը չեն թողած որ աս քաղաքը՝ Բիոյ ուրիշ մեծամեծ քաղաքներուն պէս բոլորովին կորսնցնէ իր մեծութիւնն ու համբաւը . մանաւանդ թէ մէկալնոնց իյնալէն ետքը ասիկայ աւելի բարձրացաւ :

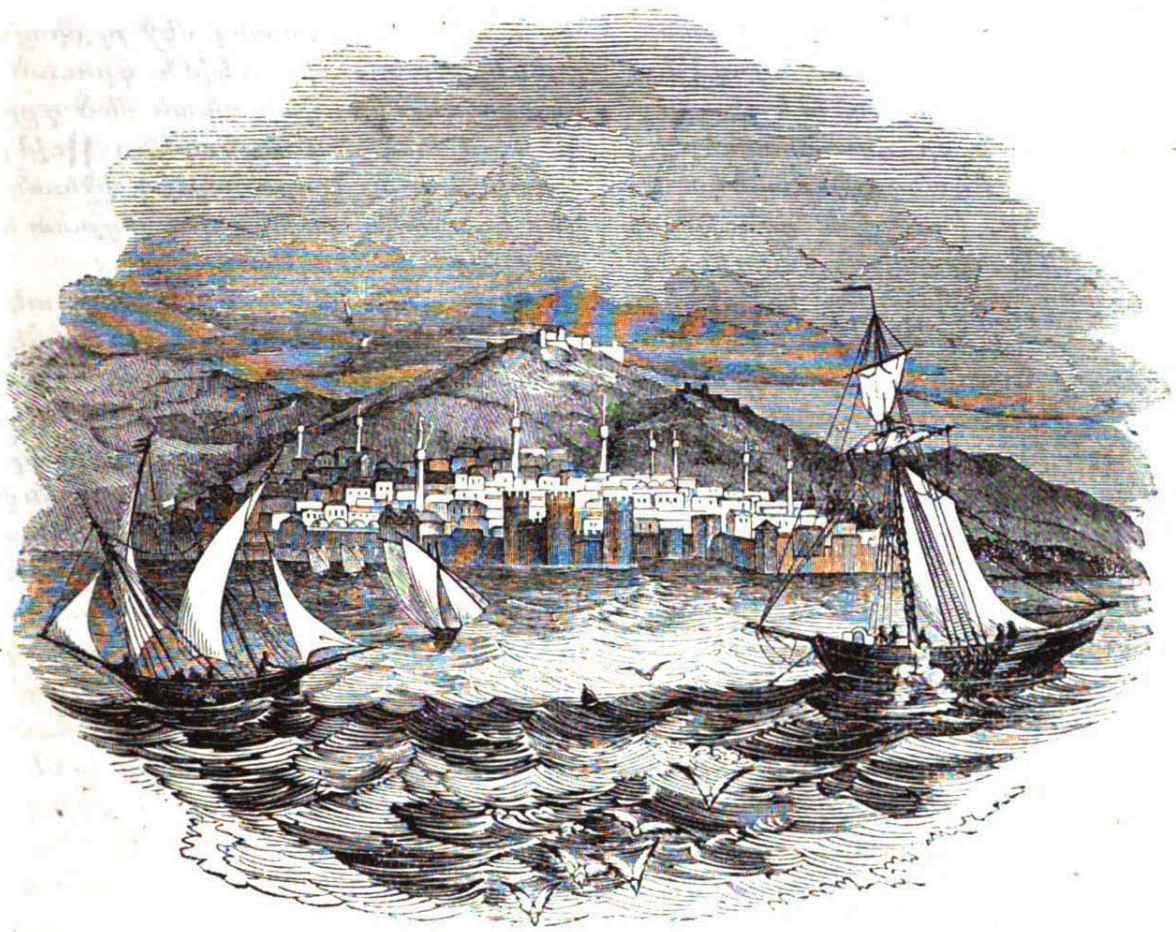
Օմիւռնիոյ գիրքը այնպէս ընկած է որ նաւահանգիստը հասնելուդ պէս՝ գրեթէ բոլոր քաղաքը գիմացդ կ'ելլէ . աջակողմը կ'իյնայ Լւերոպացուոց կամ Ֆռանկաց ըսուած թաղը, ու զանազան ազգաց հիւպատոսները հոն կը բնակին . իսկ ձախ կողմի ծայրը մեծ նորաշէն զինուորանոցն է . ասոնց մէջ են շուկաները, իջևանները, վաճառատեղիները, և այլն . անոնց ետևներն են այլևայլ ազգաց թաղերն ու տները . և ասոնց մէջ Տաճկաց ու Տրկից տները Պափոս լէրան ոտքէն սկսած դէպ'ի վեր կ'երթան . որով հեռուանց շատ սիրուն տեսարան մը կը ձևացնեն :

Լայպիսի քաղքի մը շէնքերը պէտք էր որ շատ հոյակապ ու փառաւոր ըլլային . բայց կարծես թէ արևելեան ազգաց միտքը դեռ չէ մտած պայծառաշէն քաղաքներու գաղափարը . ուստի Օմիւռնիոյ շէնքերն ալ, մանաւանդ հինները, չհանրապէս խեղճ են, թէպէտ նորերուն մէջ աւելի վայելուչ ձևով շինուածներ կան . վերջի մեծ կրակէն ետքը կրնային աւելի պայծառ շէնքեր ու լայն փողոցներ շինել . բայց եղած փնասներուն մեծութիւնը, ու աւելի մեծ փնասներէ զգուշութիւնը թող չտուին որ քաղաքացւոց աս փափաքը կատարուէր . ուստի փնացին փողոցներուն շատը նեղ ու գետինները ծուռումուռ, ու շատ տեղ ցէխոտ : Եղ փողոցներուն մէջ եղած տներուն պատշգամներն ալ ի-

րարու անանկ մօտ են որ մէկ պատուհանէն մէկալը անցնիլը շատ դիւրին է : Գրեթէ ամէն տանիքի վրայ փայտաշէն վայելուչ ձեմեղիքներ կան : Շատ տներուն բակը, մանաւանդ մեծամեծացը խիստ գեղեցիկ է . ոմանցը կը ճապատ, ոմանցն ալ Վիոս կամ Սազըզ ըսուած կղզիէն բերուած մանր գունաւոր խճերով ձևացուցած է : Սուրը խիստ առատ է, և ջրհորներն ու աղբիւրները բազմաթիւ . անոր համար շատին տանը մէջ ալ աղբիւրներ կան . Ֆռանկաց թաղին մէջ եղած Քասու-Էս սուլու ըսուած ջուրը այնչափ անուանի է որ առակ եղած է թէ ան ջրէն խմողը՝ Օմիւռնիայէն չուզեր հեռանալ :

Հասարակաց շէնքերուն մէջ շատ երևելի է Սէլիբ Խանը ըսուած իջևանը . նոյնպէս գմբէթայարկ վաճառատեղիներն ու բաղնիքները ու եւրոպացի վաճառականաց իրենց թաղին մէջ ունեցած ամբարանոցները :

Լատինացիք Ֆռանկաց թաղին մէջ իրեք եկեղեցի ու վանք ունին . որոնցմէ Լստուածածնայ եկեղեցին Ֆռանկիսկեան կրօնաւորաց ձեռքն է, ուր կը նստի նաև լատին եպիսկոպոսը . սուրբ Պօղիկարպոս Վափուշիններուն, և Սիրտ Յիսուսի՝ Լազարեան ըսուած կրօնաւորաց ձեռքը, որ դպրոց մըն ալ ունին, ուր իրեք հարիւր տղոց՝ գաղղիարէն լեզուով հարկաւոր ուսմանց սկզբունքները ձրի կը սորվեցնեն : Լսոնց կարգէն կը սեպուին նաև Վորք գթութեան ըսուած գաղղիացի կուսանքը, որ թէպէտ քիչ են՝ բայց արդիւնքնին խիստ մեծ է . վասն զի փառաւոր դպրոցի մը մէջ չորս հարիւր աղջկանց, ինչ ազգէ ալ ըլլան, ուսմանք ու բանբանիլ կը սորվեցնեն . և իրենց պատճառաւ Օմիւռնիայի մէջ գաղղիարէնը հասարակ լեզու դարձած է . ինչուան տաճիկ ու հրեայ հիւանդաց վրայ ալ գութ ու խնամք կը ցուցնեն, և իրենք ոչ միայն ձրի կ'աշխատին, հապա նաև կարօտներուն ալ

ստրկով կ'օգնեն . իսկ իրենց՝ ինչպէս նաև Վաղարշանց ապրուստը Վաղդիպէն կուգայ : Փրօփականտայի առնունով մեծ ու վայելուչ դպրոց մըն ալ կայ , որ քանի մը տարի առաջ Պոնամի եպիսկոպոսը հաստատեր է , և հոն հարիւրէն աւելի թուակաւոր տըղաք գաղղիարէն ու անգղիարէն կը սորվին : Յունաց եկեղեցիներուն մէջ երևելի են սրբոյն Վեմետրի և սրբոյն Փոտինեայ եկեղեցիները . իրենց առաջնորդարանն ալ աս երկրորդին քովն է :

Հայոց եկեղեցին ու առաջնորդարանը Սուրբ Ստեփանոս կ'ըսուի , որ աս ետքի կրակէն մեծ վնաս քաշեց . եկեղեցւոյն չորս կողմը գերեզմաննոցն է , ուր քանի մը նահատակներու գերեզմաններ կան , ինչ-

պէս նաև երկու գերեզման ալ որոնց վրայ կռապաշտութենէ մնացած քանի մը բարձրաքանդակ պատկերներ կ'երևնան : Ուրիշ պղտիկ բայց վայելուչ եկեղեցի մըն ալ կայ սուրբ Վրիգոր Վասաւորիչ անունով : Սուրբ Ստեփանոս եկեղեցւոյն քովն է Սեւրոպեան վարժարանը կրկնայարկ . վերին յարկը բաց 'ի մէջտեղի մեծ սրահէն կողմնական սենեակներ ունի այլ և այլ լեզուաց դասաւումներ համար . ունի նաև գրքատուն մը և ուսումնական գործեաց հաւաքումն . դպրոցին ետեւի կողմը պարտէզ մը կայ , դրան քովն ալ աղբիւր : Թէպէտ աս վարժարանին արտաքին տեսքը պղտիկ է , բայց մէջի եղած ուսման սէրը և իմաստուն դաստիարակաց ջանքը մեծ , ու մեծամեծ գովեստից

արժանի է, որ կը ջանան կարգով կանոնով սիրելի ընել ու դիւրացընել տըղոց ուսմունքը : Իրենց անխոնջ ջանիցը մեծ օգնական է արժանագով Սիւնեաց ընկերութիւնը, որ թէպէտ շատ տարի չէ քանի որ հաստատուեր է, բայց այնպիսի եռանդուն, բարեկարգ, անկողմնասէր, խոհեմ և զգուշաւոր ճամբով մը կ'աշխատի մեր ազգին մէջ մանաւանդ Օմիւռնիոյ և շրջակայ քաղաքներուն ու գեղերուն մէջ ուսմունքները ծաղկեցընելու, որ կրնայ հիմակունէ բարի օրինակ ըլլալ ամենայն այսպիսի ընկերութեանց, մեզի ալ յոյս կուտայ որ ոչ միայն հաստատ կը մնայ նաև զանազան դժուարութիւններու և հակառակութիւններու մէջ, այլ և օրէ օր աւելի կը պայծառանայ, ու իր աշխատութեանց պտուղները տեսնելով աւելի կը քաջալերուի : Եսրոպեան վարժարանին մէջ ամէն բանէն աւելի մեծ փոյթ ունին հայերէնը ծաղկեցընելու . բայց կը սորվին նաև գաղղիարէն, իտալերէն, աշխարհաբառ յունարէն, անգղիարէն ու տաճկերէն : Բջկանց համար ալ մասնաւոր դպրոց կայ ուր հայերէն, գաղղիարէն ու բան բանիլ կը սորվին :

Համառօտասիրութիւնը չի թողուր մեզի որ հոս աւելի երկընցընենք մեր Օմիւռնացի ազգայնոց ազգասիրութեան և ուսումնասիրութեան գովեստները . բայց չենք կրնար առանց յիշատակելու անցնիլ Բաշաբաշի Բարաբաշի ու Հայրենասէր Ըսուած լրագիրները որ շատ պատիւ կ'ընեն ոչ միայն իրենց անխոնջ և ազգասէր հրատարակիչներուն, այլ և բոլոր Օմիւռնացի Հայոց :

Տաճկաց մզկիթներուն մէջ Հիւսր Զաֆար Ըսուած մզկիթը շատ փառաւոր է . որ հին ատեն Լատինացւոց աթոռանիստ եկեղեցին է եղեր . իսկ Հիւսար Զամիսի Ըսուելուն պատճառը՝ մզկիթին դիմացը եղած սուրբ Պետրոս Ըսուած բերդին համար է :

Բաղաբին մէջ վեց հիւանդանոց

կայ . չորսը Եւրոպացւոց, մէկը Հայոց, մէկալը Զուռնաց . ինչպէս նաև այլևայլ տպարաններ, որոնց մէջ ոչ միայն լրագիրներ և ուրիշ թեթև գրուածներ կը տպուին, հապա նաև մեծ գրքեր, մանաւանդ յունարէն : Ութը հատի չափ ալ Եւրոպացւոց իջևաններ կան որ խիստ խեղճ ու աղքատ և միանգամայն սուղ են :

Օմիւռնիոյ մէջ գրեթէ ամէն տէրութիւն հիւպատոս ունի . ինչպէս Պաղղիա, Բիգղիա, Ռուս, Լատին, Բրուսիա, Հոլանտա, Պելճիա, Շուէտ, Լափոլի, Տանիմարքա, Սարտենիա, Սիացեալնահանգները, Թոսքանա, Զոյնք ու Պարսիկք : Ինչպէս թիւը ընդհանրապէս 130,000ի կը հանեն . ասոնցմէ 55,000՞ յոյն են, 45,000 տաճիկ, 13,000 հրեայ, 12,000 Եւրոպացիք գրեթէ ամէն ազգէ, ու 5000 Հայ, որ Պահմազ գուլի խանին ատենը Հայաստանէն ու Պարսկահայոցմէ Օմիւռնիա իջեր են : Օմիւռնացի Զոյնք՝ ուրիշ տեղերու Զուռնաց յատկութիւններն ունենալէն զատ՝ ընդհանրապէս գողութեան ու աւազակութեան կողմանէ անուն հանած են . ան աստիճան ալ անգութ կ'երևնան որ եթէ մէկը ուզէ իրենց խօսքին կամ կարծեացը դէմ կենալ, պէտք է որ հազար ու մէկ նախատինքը՝ երբեմն նաև մահը աչք առնէ : Գէշը ան է որ աս բանիս տէրութիւնն ալ զօրաւոր կերպով մը չկրնար առաջը առնել . վասն զի չարութիւնն ընելէն ետքը կ'երթան Հելլենացւոց կամ ուրիշ եւրոպացի տէրութեանց դեսպաններուն կ'իյնան ու կ'ազատին : Բաղբին կառավարութիւնը միւսելլիմի ձեռք է, Լատինու փաշային իշխանութեանը տակ . բայց հիւպատոսներուն բազմութեանը պատճառաւ միւսելլիմին իշխանութիւնը խիստ տկար է :

Օմիւռնացւոց սովորական լեզուն յունարէն է . բայց գրեթէ ամէն ազգ իր լեզուն ալ գիտէ . եկող գացող վա-

Ճառականաց բազմութեանը պատճառաւ գաղղիարէնն ու իտալերէնն ալ շատ ծաղկած է հոն . և աս լեզուներուն ծաղկելովը կարծես թէ ժողովրդեան աչքն ալ աւելի կերպով մը բացուած ու աշխուժութիւննին և աչալըջութիւննին աւելցած է :

() միւս կողմէն ձմեռը թեթեւ է . անանկ որ ցուրտ երկրի վարժողը կրակարանի ալ կարօտ չըլլար . բայց անձրեւներուն շատութեանը համար օդը թաց է ու անառողջ : Ըմառը յուլիսէն ինչուան սեպտեմբեր սաստիկ տաք կ'ըլլայ , երբեմն ալ ան աստիճանի չորութիւն կ'ըլլայ որ ինչուան գետինը կը պատռուտի : Ըսանկ ատեն բոլոր քաղաքացիք գեղերը կը ցրուին : Սրժեղն ալ խիստ շատ կ'ըլլայ ամառը :

Խարեբերութեան կողմանէ շատ անուանի է () միւս կողմէն . վաթն զի ո՞վ չի գիտեր պատուական թուզն ու չամիչը . անոնցմէ զատ ունի նաև աղէկ ձէթ ու շուշմայ , և քաղաքէն դուրս եղած արտերուն մէջ լեցուն ձիթենի է : () Եկէտ ամէն տեսակ պտուղ կայ հոն , բայց նարինջը խիստ առատ է , ու ամէն պարտէզներու մէջ ձմեռը մեծ զարդ կ'ընէ : Սենդանեաց կողմանէ նապաստակն ու պեքացը սուած թուշունը խիստ շատ են :

ԱԶԳԱՅԻՆՈՒԹԻՒՆԸ նաև մըն է . ասոր զեկը խոհեմութիւնը պիտի ըլլայ . իշխանաց առատաձեռնութիւնը՝ առագաստները լեցնող յաջող հովեր . ուսմունքն ու կրթութիւնը իրեն բնեւային աստղն ու կողմնացոյցը . յարատեութիւնն ու յոյսը՝ իրեն խարխիւր . ամենէն աւելի՝ իմաստուն առաջնորդութիւն մէկ նաւապետի , ու միաբանութիւն և հնազանդութիւն դործունեայ նաւավարներու . այսպէս որ ըլլայ , փութորիկներէն վախ մի ունենար :

ԱԶԳԱՅԻՆ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՏԱՐԵՐՔ ՀԱՅԵՐԷՆ ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

Ղալբաթանց որդոյ համար :

Ըս վերնագիրը տեսնելով թերևս ըսեն ոմանք զարմացմամբ , կամ նաև նեղսրտութեամբ մը . Ի՞նչ , դարձեալ քերականութիւն . ի՞նչ հասկընամք քերականութիւնները շատցնելէն . աս քանի մէկ նոր նոր քերականութիւններ պիտի ելլեն . ինչուան էրբ մեր տղաքը դրաբառ լեզուն սորվելու գլուխ յոգնեցնեն ու ատեն կորսնցնեն . մենք կ'ուզենք որ նոր նոր գրքեր տեսնենք , նոր նոր գիտութեանց ու արուեստից վրայ գրքեր ելլեն որ ազգերնիս մարդ ըլլայ , լուսաւորուի , պայծառանայ . ահա ինչուան հիմա տասուերկու տեսակէն աւելի քերականութիւն կայ տպուած , ասոնք բաւական չե՞ն դրաբառ լեզուն պէտքեղածին չափ սորվելու . ուրիշ նոր քերականութիւն ի՞նչ հարկաւոր էր : Ես պիտի խօսեմ որ չափ ալ ուսումնասէր ու ազգասէր սրտէ բխած երևան , ճշմարիտ ուսումնասիրաց ու ազգասիրաց առջևը պէտք է որ բոլորովին անոնց հակառակ պակասութիւններէ առաջ եկած սեպուին : Ասան զի ճշմարիտ ուսումնասէրը լաւ պիտի գիտնայ թէ ուսմունքները միայն ան ատեն դիւրաւ ու քիչ ժամանակի մէջ առաջ կ'երթան , երբ որ զանոնք սորվելու միջոցները գործիքները կատարելագործուին ու դիւրանան . ճշմարիտ ազգասէրն ալ խիստ լաւ հասկըցած պիտի ըլլայ թէ որչափ որ ազգային լեզուն աղէկ սորվեցնող գրքերը շատնան , այնչափ հիմնական , հաստատուն ու ներքին կ'ըլլայ ազգին պայծառութիւնը . անով միայն մեր ազգն ալ կը համարուի ոչ եթէ Եստվպոսին ագռաւին պէս՝ սիրամարդին փետուրներովը զարդաւ :